

ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ „ІНТЕРЕС” У ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИНАХ

Постановка проблеми. З розвитком держави та суспільства виникає необхідність узгодження інтересів між приватними та публічними суб'єктами. Як слушно зазначає Ю.А.Крохіна, що фінансове право представляє собою сукупність взаємопов'язаних правових норм, які закріплюють і регулюють особливе коло суспільних відносин. Відносини і суспільні зв'язки, які виникають між приватними і публічними суб'єктами в процесі фінансової діяльності держави і місцевого самоврядування, носять багатоаспектний, комплексний характер, а за своїм соціальним, політичним і правовим змістом – конфліктний характер. Конфліктність, яка викликана протиріччями між приватними і публічними майновими (фінансовими) інтересами, є однією із закономірностей розвитку фінансового права, яка впливає на виникнення, функціонування чи припинення фінансових відносин і зумовлює наявність такої тенденції фінансового законодавства, як політична компромісність правового регулювання [14, с.68].

Розкриття специфіки усвідомлення інтересів та ролі ціннісних орієнтирів дасть можливість глибше осмислити особливості податкових відносин, виявити шляхи удосконалення законодавства. Саме дослідження інтересів, які отримали відображення в нормах законодавства, дає можливість виявити соціально-регулятивні можливості податкового права.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблематикою категорії „інтерес” і її різноманітних трактувань займалися соціологи: А.С. Айзікович, Г.М. Гак, Г.Є. Глезерман, А.Г. Здравомислов, В.П. Лавріненко, Д.І. Чесноков та ін.; психологи: Л.А.Гордон, В.Г. Іванов, С.Л. Рубінштейн та ін.; економісти: Л.І. Абалкін, Б.Я. Гершкович, В.В. Радаєв та інші.

Вперше категорія «інтерес», як соціальної основи системи права, в юриспруденцію була введена німецьким правознавцем Рудольфом фон Ієрінгом (1818-1892). У своєму суспільно-правовому вченні Р.Ієрінг встановлює визначену субординацію інтересів: людини, суспільних груп, суспільства. Причому інтересам більшості надається певний пріоритет. Право в історичному розумінні він осмислює системою примусу, яка є фактично системою субординації і узгодження

інтересів різних соціальних суб'єктів. На думку Р. Ієрінга, природа права полягає в необхідності суспільного регулювання й узгодження інтересів різних соціальних суб'єктів. Саме на це положення вчення Р. Ієрінга зробили акцент його послідовники, серед яких автор „соціологічної юриспруденції” Роско Паунд і представники школи „юриспруденція інтересів” Ф. Гек, Г. Штоль, Р.Мюллер-Ерзбах.

Мета статті. Автором статті поставлені наступні завдання: визначити природу категорії інтерес; проаналізувати співвідношення таких категорій як інтерес, потреби, цілі і благо.

Виклад основного матеріалу. Основна проблема категорії інтерес полягає у визначенні її природи. Погляди науковців щодо цього поділяються на три групи. Одні дослідники вважають інтерес категорією суб'єктивною [8, с.223], вони розмірковують так: якщо відсутнє усвідомлення інтересу суб'єктом, то нема змісту говорити і про самий інтерес. Другі – категорією об'єктивною [2, с.19], оскільки інтереси існують і незалежно від усвідомлення їх суб'єктом. Третя група вчених вважає, що інтерес – це діалектична категорія, в якій з необхідністю проявляється в поєднанні об'єктивне і суб'єктивне начало [9, с.164].

На наш погляд, інтерес не можна розглядати як суб'єктивну категорію тому, що інтереси існують і поза усвідомленням самим суб'єктом інтересу [7, с.44]. Твердження про те, що категорія «інтерес» має суб'єктивну природу спростовують такі положення. По-перше, формою прояву інтересу є суспільне відношення. В свою чергу, суспільне відношення визначається сукупністю умов, які „оточують” суб'єкта. Оскільки для суб'єкта інтересу ці умови становлять обставини зовнішнього світу, то очевидно, що вони не входять у його суб'єктивну сферу.

По-друге, не викликає сумніву, що у кожного суб'єкта існують свої індивідуальні інтереси, котрі не співпадають з інтересами інших осіб. Але якщо погодитися з тим, що інтерес – це суб'єктивна категорія, то Г.М. Гак справедливо вказує на те, що такий підхід визначить основу і поле взаємодії інтересів різних суб'єктів – це психіка людини, її відображення навколишньої дійсності. Отже, виходить, що говорити про відображення в свідомості інтересів – значить го-

ворити про відбиття в психіці психічного. Такий висновок означає, що всі колізії інтересів є явище свідомості суб'єкта (людини) [3, с.63]. Але це повністю суперечить вихідному положенню про те, що у кожного суб'єкта є свої індивідуальні інтереси, які не збігаються з інтересами інших суб'єктів. Відповідно, інтерес – це не суб'єктивна категорія.

Деякі науковці вважають інтерес певною об'єктивною спрямованістю, прагненням суб'єкта [6, с.22]. Але потрібно зазначити, що спрямованість, як і прагнення, неможливі без цільової орієнтації. Визначення цілей ґрунтується на відбивній і аналітичній психічній діяльності суб'єкта. Для цього необхідно оцінити залежність суб'єкта від тих чи інших обставин, визначити способи зняття такої залежності і вибрати найбільш вдалий варіант її подолання. Останнє положення свідчить про те, що спрямування діяльності суб'єкта і обрання мети відносяться до суб'єктивних явищ. У зв'язку з даним положенням варто зазначити, що така думка зводиться до розуміння інтересу як суб'єктивної категорії. Але як вище зазначено, суб'єктивне розуміння категорії інтересу хибна.

Позиція ряду науковців, які розглядають інтерес як об'єктивно-суб'єктивну категорію, також є невірною. По-перше, відповідно до розглянутого положення під інтересом розуміється усвідомлення суб'єктом своїх об'єктивних потреб. Але Л.І. Бондаренко правильно вказує на те, що така позиція означає, що інтерес практично розглядається як феномен свідомості, хоча і з беззмисловою вказівкою на його об'єктивну (матеріальну) основу. Тому такий підхід по суті нічим не відрізняється від суб'єктивного розуміння інтересу [1, с.14]. По-друге, розглянута думка не витримує критики подвійності категорії інтересу, так як формально-логічний метод пізнання не дозволяє такого трактування. Визнавши інтерес об'єктивно-суб'єктивною категорією, ми прийдемо до неминучого висновку про те, що ознаки інтересу будуть проявлятися по-різному в залежності від того, до якого аспекту явища ми звертаємось: до об'єктивної чи суб'єктивної сторони інтересу. Але головна вимога до встановлення сутності наукової категорії полягає саме в тому, що ознаки не можуть залежати від аспекту розгляду категорії – вони повинні бути постійними. Адже саме широке логічне узагальнення ознак досліджуваного явища дозволяє оперувати науковою категорією як формою логічного мислення [12, с.46].

Ми вважаємо правильною думку про те, що інтерес є об'єктивною категорією. Г.Є.Глезерман справедливо вказує, що усвідомлення інтересу не додає до його змісту нічого нового, оскільки він визначається життєвими умовами які оточують суб'єкт [4, с.38]. Інтерес не породжується свідомістю, а існує в дійсності в формі зв'язку суб'єкта з оточуючими його умовами. Цей зв'язок проявляється у вигляді суспільних відносин, змістом яких є потреба суб'єкта. Варто зазначити, що більшість науковців правознавців вважає, що інтерес – це об'єктивна категорія [16, с.112].

Враховуючи викладене, можна зробити деякі висновки. По-перше, інтерес – це об'єктивна категорія, яка за формою представляє собою суспільне відношення. По-друге, змістом цього відношення є потреба, яка має соціальний характер (значення), що власне і робить її інтересом. У сфері податкового права інтерес відіграє важливу роль. Вона проявляється у впливі на дії податкових органів та платників податків, як учасників податкових відносин. Перш ніж досліджувати такий вплив інтересу на податкові відносини, варто проаналізувати співвідношення таких категорій як інтерес (з одного боку) та потреби, цілі і благо (з іншого).

Співвідношення інтересу і потреб полягає в тому, що потреба – це визначена взаємодія організму із зовнішнім матеріальним середовищем, яка характеризується фізичною залежністю суб'єкта від умов життєзабезпечення, яке притаманне людині. Інтерес в свою чергу представляє собою потребу, яка притаманна людині як соціальному суб'єкту, тобто потребу, яка має соціальний характер [18, с.10]. Саме така потреба виступає в якості інтересу. Як стверджував І. Кант, тільки про розумну істоту говорять, що вона проявляє до чого-небудь інтерес, а істоти, які позбавлені розуму, мають лише чуттєві спонукання [11, с.242]. Саме розум є передумовою суспільного характеру інтересу.

Що стосується категорії „мета”, то варто погодитись з більшістю науковців, які справедливо називають ціллю той усвідомлений і бажаний результат реалізації вибраних суб'єктом можливостей, які направлені на задоволення потреб. Тому мета не входить в зміст інтересу, оскільки вона є предметом, на яку інтерес спрямований. Адже інтерес не є щось безпредметне. Саме латинський вислів *inter esse*, означає „бути між чим-небудь”, свідчить, що інтерес завжди проявляється по відношенню до чого-небудь, який бажають реалізувати [5, с.133].

Але деякі науковці розуміють інтерес як саме благо [17, с.5]. Такий підхід немає належного обґрунтування, оскільки об'єктом інтересу є, як правило, досягнення певного блага, користі. Л.І. Бондаренко вірно вважає, що якщо інтерес є благом, то він не може бути об'єктом самого себе, тобто мати за мету самого себе. Дане положення вказує на те, що про благо можна говорити як про об'єкт інтересу, який стає таким завдяки своєму вмінню задовольняти інтереси і потреби суб'єкта. В цьому і полягає цінність майнового і немайнового блага для суб'єкта.

Практично вся свідома діяльність суб'єктів суспільних відносин спрямована на реалізацію тих чи інших інтересів, але в той же час об'єктивною умовою життя є неможливість реалізації інтересів усіх суб'єктів суспільства. В цьому розумінні суспільне життя являє собою сферу перманентного конфлікту інтересів. Тому для реалізації своїх інтересів суб'єкту необхідно навчитись враховувати інтереси інших суб'єктів суспільних відносин, знаходити взаємовигідні розв'язання (компроміси) з іншими суб'єктами.

Як підкреслював М.М. Коркунов, основне завдання права полягає в розмежуванні різноманітних, які стикаються між собою, людських інтересів [13, с.7]. В протилежному випадку суспільство буде являти собою колізію егоїстичних інтересів, які кожний раз будуть результатом безглузлого насильства.

А.Г. Здравомислов з цього приводу справедливо відзначає, що ринок є ніщо інше, як відкрито визнаний конфлікт у галузі економічних інтересів при наявності правил торгу, купівлі-продажу, угоди [10, с.9]. Відповідно до цього, впливає те, що суспільство потребує системи розмежування інтересів і механізмів суспільного регулювання колізій інтересів.

В основу механізму регулювання колізій інтересів закладена ідея правового регулювання суспільних відносин. Сутність її полягає у встановленні визнаних і дотриманих всіма суб'єктами суспільства, в тому числі і держави, об'єктивних правових норм, на основі яких існує можливість вирішення конфліктів між суб'єктами права. Там, де поєднуються інтереси і спонукання окремих людей, особистості і держави, виникає проблема узгодження цих інтересів за допомогою права і виникає необхідність правотворчості.

Як писав Г.Ф. Шершеневич, необхідно визнати, що право існує, оскільки існує боротьба інтересів. Ґрунтуючись на своїх інтересах, люди вступають у визначені відносини один з одним, а тому саме з формуванням і усвідомленням

суб'єктами своїх інтересів виникає і необхідність в правовому регулюванні [19, с.83].

З'ясувавши сутність правової категорії «інтерес» варто приділити увагу саме приватним та публічним інтересам. Адже ці два види інтересу ведуть безперервну боротьбу, яка притаманна всьому розвитку суспільства. Тут треба зазначити, що найбільш чітко така протидія двох видів інтересу спостерігається саме в податкових правовідносинах. В останніх зачіпаються державні інтереси – як публічної сторони та інтереси платника податків – як приватної.

Сучасний розвиток суспільних відносин поставив завдання: знайти баланс між публічними і приватними інтересами. Розв'язання даної проблеми забезпечить стабільний еволюційний розвиток нашого суспільства. Таке завдання потребує наявності об'єктивного уявлення про роль категорії «інтерес» у розмежуванні приватного і публічного права, що особливо важливо для визначення питання про колізію приватних і публічних інтересів в податковому праві.

Приватні та публічні інтереси в суспільстві знаходяться в протиріччі і, в той же час, в єдності. Кожна особа переслідує свої приватні інтереси, але вона може їх реалізувати тільки в суспільстві. Публічні інтереси не тільки не збігаються з індивідуальними, але й інколи суперечать їм. Суть такого протиріччя полягає в тому, що публічні інтереси неминуче обмежують інтереси приватні, ставлять перешкоди на шляху їх реалізації. Хоча, поряд з тим, публічні інтереси опираються на інтереси приватні, виражають їх в узагальненому вигляді.

Багатовікова історія людства переконливо свідчить про єдність і протиріччя приватних та публічних інтересів. Люди протягом усієї своєї історії відшукували шляхи вирішення такого протиріччя. Було очевидним, що перевага приватного інтересу над публічним приведе до хаосу в суспільстві, до його розпаду. Але так само неприйнятною є перевага публічного над приватним, оскільки це приведе до придушення особистості, індивіду. Людська історія свідчить, що єдиним шляхом зняття такого протиріччя може бути відшукання компромісу, зближення приватного і публічного інтересів.

Висновки. Зіткнення інтересів платників податків і держави, їх боротьба, пошук компромісів стали основними питаннями, в межах вирішення яких створювались основні європейські демократії. Отже, податок „генетично” пов'язаний з інтересами. Податок виникає і розвивається внаслідок існуючої диференціації інтересів,

необхідності їх розмежування, захисту, створення умов і спеціально-юридичних механізмів реалізації. Податок є формою захисту суспільства, окремих груп осіб та індивідів від конкуруючих інтересів. Інтерес ж є безпосереднім і основним фактором, першоосновою податку; інтерес є сутнісною межею, субстанцією податку. А податок, відповідно, є нормативним виразом погоджених інтересів. Соціальне призначення податку полягає у здійсненні ним функції погодження інтересів, яка відображає спосіб фіксації податком стану урівноваженості (гармонії) публічних і приватних інтересів.

Список літератури

1. Бондаренко Л. Интерес как категория политической экономики // Экономические науки. – 1970. – № 8. – С. 12-20.
2. Гак Г.М. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме // Вопросы философии. – 1955. – № 4. – С. 17-28.
3. Гак Г.М. Учение об общественном сознании в свете теории познания. – М., 1960.
4. Глезерман Г.Е. Интерес как социологическая категория // Вопросы философии. – 1966. – № 10. – С. 15-26; Сабикинов С.Н. Об объективном характере интересов в праве // Сов. государство и право. – 1981. – № 6. – С. 34-41.
5. Гордон Л.А. Потребности и интересы // Советская педагогика. – 1939. – № 8-9. – С. 129-143.
6. Гришин Г.П. Экономические интересы и их реализация в условиях рынка // Интересы и стимулирование в современной российской экономике: Сборник научных работ / Отв. ред. Б.Я. Гершкович.
7. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве: Дисс. ... докт. юрид. наук. – Саратов. 1971.
8. Заозеров М.И. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме // О диалектике развития советского социалистического общества / Под общей ред. В.Н. Пилипенко и Г.М. Штрауса. М., 1962.
9. Здравомыслов А.Г. Интерес как категория исторического материализма // Вестник ЛГУ. – 1959. – № 17. Серия экономики, философии и права. Вып. 3. – С. 163-166.
10. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта. М., 1996.
11. Кант И. Сочинения: В 8 т. Т. 4. – М., 1994.
12. Кирилов В.И., Старченко А.А. Логика: Учебник для юридических факультетов и институтов. М., 1996.
13. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. Изд. 8-е. СПб., 1908.
14. Крохина Ю.А. Юридический конфликт в финансовой сфере: причины, сущность и процедуры преодоления // Журнал российского права. – Юр. издат. Норма. № 9. 2003.
15. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. В 6 т. Т. II: Введение в теорию налогового права. – Х.: Легас, 2004. – С. 598.
16. Сабикинов С.Н. Изучение категории интереса в праве // Советское государство и право. – 1968. – № 5. – С. 112-116.
17. Сабикинов С.Н. Сочетание общественных и личных интересов в советском праве: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1969.
18. Сиренко В.Ф. Интересы – Власть – Управление. Киев, 1991.
19. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: Лекции профессора Московского университета Г.Ф. Шершеневича, читанные в Московском Коммерческом Институте в 1909/10 г. М., 1911.

Стаття надійшла до редколегії 12 березня 2005 року.

Рекомендована до опублікування у «Віснику» членом редколегії Р.О.Гаврилюк.

V.A. Vdovichen

MEANING OF A CATEGORY „INTEREST” IN THE TAX RELATIONS

Summary

In the article author considers the following tasks: to define a nature of a category „interest” and to analyze a correlation of such categories as interest, need, purpose and boon. Thus, the tax “generically” is connected to interests. The tax arises and develops owing to existence of differentiation of interests. The tax is the form of protection of a society, separate groups of the persons and individuals from competing interests. The interest is direct and major factor, basis of the tax.